

УДК 336.761

Т. С. Пасажко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ ТА ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЇХ АКТИВІЗАЦІЇ

Розглянуто роль заощаджень населення в економіці та досліджено сутність фінансового механізму трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси економіки.

Ключові слова: заощадження населення, схильність до заощадження, економічний розвиток, фінансовий механізм.

Рассмотрена роль сбережений населения в экономике и исследована сущность финансового механизма трансформации сбережений населения в инвестиционные ресурсы экономики.

Ключевые слова: сбережения населения, склонность к сбережениям, экономическое развитие, финансовый механизм.

The article examines the role of household savings in the economy and investigates the essence of the financial mechanism of household savings transformation into investment resources of the economy.

Keywords: household savings, savings propensity, economic development, financial mechanism.

Сучасний стан економіки України свідчить про значну кількість проблем майже в усіх секторах. Перезавантаження національної економіки, реформування більшості галузей потребує величезних фінансових ресурсів, яких, на жаль, зараз немає. Якщо врахувати той факт, що доступ до зовнішніх джерел фінансування для України здебільшого перебуває у площині політичного рішення, то внутрішні ресурси та їх ефективне використання є саме тим ресурсом, що може стати визначальним для стимулювання подальшого розвитку. З огляду на це у статті буде розглянуто роль заощаджень населення в економіці та потенціал щодо їх інвестиційної активізації.

Роль заощаджень в економіці вивчали такі видатні вчені-економісти, як Дж. М. Кейнс, Ф. Модільяні, П. Самуельсон, М. Фрідмен та ін. Серед українських дослідників потрібно згадати таких як М. Алексеєнко, В. Базилевич, О. Ватаманюк, Н. Дучинська, Т. Кізіма, О. Ковтун, С. Панчишин та ін.

Заощадження в класичній економічній теорії визначають як ту частину доходу, яку не витрачають на поточне споживання. У сучасній макроекономіці категорія заощадження відіграє важливу роль у поясненні загальної економічної рівноваги та короткострокових коливань ділової активності, економічного зростання і впливів держави на перебіг економічних процесів.

Якщо Дж. М. Кейнс вважав, що споживання та заощадження залежать у основному від єдиного чинника (рівня поточного доходу), то подальші дослідження показали, що на заощадження впливає багато факторів. Отже, поточний дохід є лише одним із чинників, які визначають обсяги заощаджень. Крім доходу, є й багато інших факторів, що заохочують населення заощаджувати більше чи менше за кожного можливого рівня використовуваного доходу. Ці чинники здебільшого поділяють на декілька великих груп, межа між якими часто є доволі умовною.

Розглядаючи сутність поняття «заощадження», перш за все варто звернути увагу на те, що заощадження населення – це частина доходу індивідуумів, яку не витрачають та відкладають на майбутнє. Саме з цього положення і виходять різні дослідники, розкриваючи сутність цієї категорії [1].

За характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані та неорганізовані. Організовані заощадження – заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи. Неорганізовані грошові заощадження населення – заощадження, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах. До неорганізованих заощаджень належить також зберігання коштів у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів тривалого користування тощо. Масове зберігання в Україні готівки пояснюється природним суб'єктивним відчуттям ризику можливих збитків, яке посилюється вкрай негативним досвідом, набутим у часи гіперінфляції, сертифікаційної приватизації та фінансових пірамід [3].

Традиційно популярною і найбільш привабливою для українців формою заощаджень залишаються банківські депозити. Їх основна перевага полягає в тому, що вони надають фіксований дохід (банк гарантує повернення основної суми і відсотків на вклад). Серед основних недоліків цієї форми заощаджень виокремлюють: невисоку дохідність, яка, в основному, перекриває інфляційне знецінення грошей; нестабільність та малу прогнозованість депозитних ставок для фізичних осіб; можливість втрати значної частини доходу у випадку дострокового відкликання вкладу; обтяження депозитним ризиком.

На рис. 1 систематизовано фактори впливу на формування заощаджень населення в умовах функціонування ринкової економічної системи.

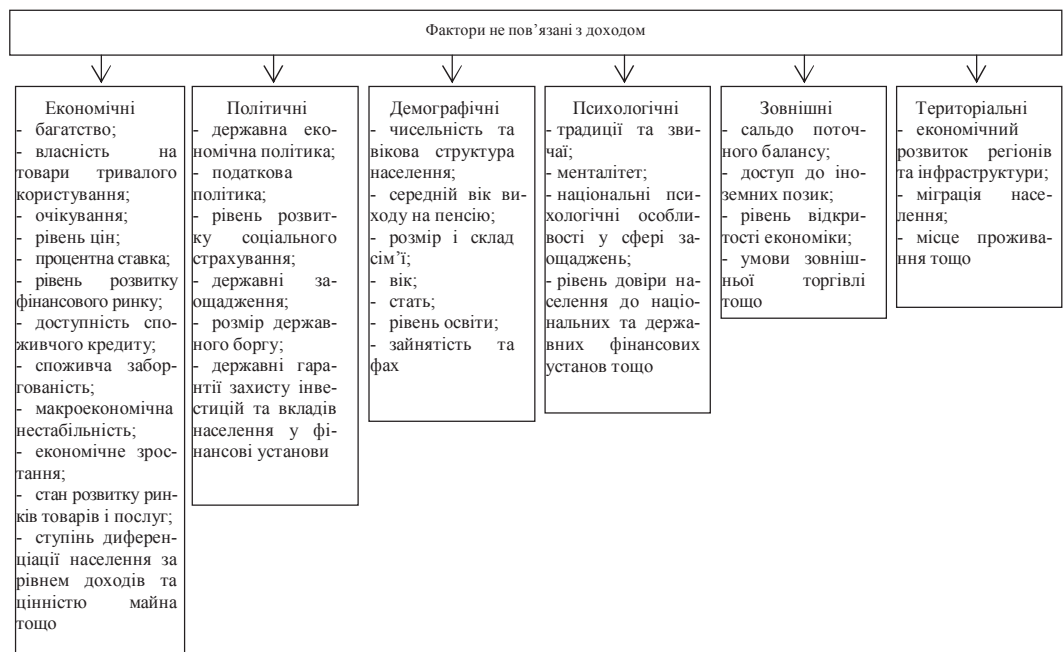

Рис. 1. Фактори формування особистих заощаджень в умовах ринкової економіки (джерело: [4])

Базова теорія заощаджень розвивалася в напрямі визначення нових причин та факторів, що обумовлюють процеси формування й динаміки заощаджень. Зосередивши увагу на процесі заощадження, який формує кошти для утворення

інвестицій, економісти різних епох намагалися встановити, який механізм визначає ті чи інші розміри заощаджень [2].

Для узагальнення всього зазначеного варто звернути увагу на взаємопов'язане узагальнення основних складових сутнісного розуміння заощаджень населення, яке можна подати відповідно до рис. 2.

Рис. 2. Основні складові процесу перетворення доходу на інвестиційний ресурс економіки (джерело: склав автор)

На підставі проведеного аналізу підходів до розкриття сутнісного розуміння заощаджень населення та його визначень можна сформулювати його так: заощадження населення – це система відносин, що виникають щодо отримання доходу населенням та відокремлення його частки з метою збереження за різними формами накопичення (грошовою, натурально-речовою, фінансових активів) для покриття потреб у майбутньому та можливого використання як інвестиційного ресурсу.

Особливу роль у проблематиці заощаджень населення відіграє дослідження поведінкових аспектів ощадної та інвестиційної діяльності домогосподарств. Це зокрема теорія перманентного доходу М. Фрідмена, теорія життєвого циклу Ф. Модільяні, Р. Брумберга та А. Андо, теорія соціальної природи заощаджень Н. Калдора та ін., що суперечать доцільності їх використання на рівні аналізу банківських заощаджень домогосподарств. Для прикладу, модель «життєвого циклу» Ф. Модільяні передбачає, що окремі індивіди (молодше, середнє та старше покоління) вирівнюють споживання протягом життя відповідно до очікуваного на кожному циклі доходу, і у результаті виникає пряма залежність норми заощаджень від розподілу цих доходів за віковою категорією. Проте зауважмо, що дослідження за цією моделлю все ж таки проводять на рівні домогосподарства взагалі.

Одночасно Ф. Модільяні та Р. Брумберг розвивали теорію життєвого циклу. Ця теорія ґрунтується на мікроекономічних передумовах планування обсягів споживання і заощадження протягом життя. Домогосподарства приймають рішення про обсяг споживання в поточному періоді, виходячи не з поточного доходу, а з того доходу, що вони можуть одержати протягом свого життя. По-перше, за цією теорією, до функції споживання включено постійний дохід за умови, що позичковий відсоток, ставка кредитування і рівень часової переваги дорівнюють нулю. По-друге, якщо домогосподарства обмежені ліквідністю (обмежені в кредитах), їхня гранична схильність до споживання дорівнює одиниці.

Насправді такі домогосподарства хотіли б позичати гроші на додаткове споживання, але вони не можуть цього зробити. Отже, вони розглядають усі додаткові доходи як послаблення обмежень і витрачають їх.

Концептуальну схему фінансової поведінки домогосподарств з урахуванням інституційної складової наведено на рис. 3.

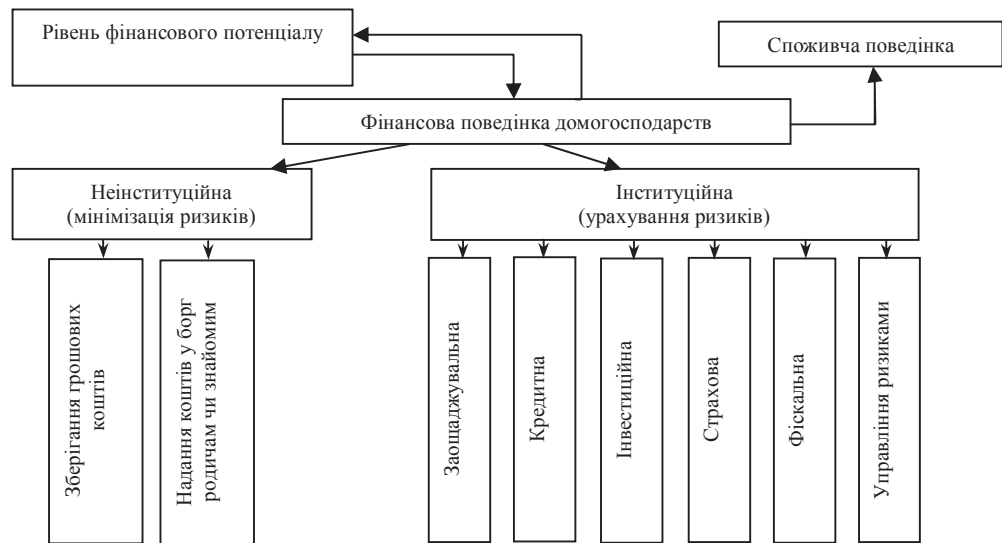

Рис. 3. Фінансова поведінка домогосподарств
(джерело: [5])

Як зазначає О. А. Ковтун, фінансова поведінка домогосподарств визначається їхнім фінансовим потенціалом та факторами впливу на їх формування. Водночас звертають увагу на той факт, що по суті фінансова поведінка домогосподарств має інституційний та не інституційний характер та формується залежно від рівня доступу індивідів до тих чи інших фінансових інструментів, що і формує ощадливу поведінку домогосподарства.

Крім того, існує так званий «тіньовий бік фінансових стосунків у домашньому господарстві». На такому підході наполягає науковець В. В. Глухов, оскільки, на його думку, вже у структурі будь-якої сім'ї, тобто домогосподарства, з'являються «сірі, приховані» грошові потоки, що «не підлягають загальному обліку. Набагато вигідніше мати у своєму розпорядженні, незалежний від інших грошовий фонд, яким ти розпоряджаєшся самостійно, і це дає додатковий ступінь особистої фінансової свободи і дозволяє почувати себе впевненіше.

Фактори фінансової поведінки домогосподарств у довгостроковому періоді впливають на механізм переходу частини доходу домогосподарств в інвестиції в цілому, створюючи індивідуальні його особливості для кожної окремої економіки. Так, величина багатства домогосподарства і звички у споживачській поведінці визначають, чи буде досягнуто достатнього страхового запасу домогосподарства як величини багатства, зосередженого в його фінансових активах і активах, що можуть бути переведені у фінансову форму без зміни розміру його поточного споживання, і яка є достатньою для забезпечення потреб, що задовольняються споживчим стандартом, до кінця життєвого циклу цього домогосподарства. У довгостроковому періоді також діє ефект споживчого лагу, який полягає в тимчасовій затримці реагування споживчої поведінки домогосподарства на зміну його поточного доходу [5].

У контексті теорії та методології дослідження фінансової поведінки домогосподарств цікавою, на наш погляд, є позиція Т. Богомолової і В. Тапіліної, які всі домогосподарства поділяють на фінансово активні (тобто ті, що мають готівкові заощадження, рахунки і вклади у банківських установах, купують валюту тощо) та фінансово пасивні (котрі не мають заощаджень або не виявляють будь-яких ознак активної фінансової поведінки).

У табл. 1 наведено основні моделі фінансової поведінки домашніх господарств, що враховують сукупність мотивів, факторів та стимулів населення до заощадження на підставі даних психології та поведінкової теорії.

Таблиця 1

Моделі фінансової поведінки домашніх господарств

Тип моделі	Фінансові стратегії	Характеристика
Споживча	Стратегія державних трансфертів	Мінімальна диверсифікація стратегій, мінімальна диверсифікація інструментів, максимальна концентрація пасивних стратегій, наявність неліквідних активів, вирішення поточних проблем
	Стратегія приватних трансфертів	
	Майнова стратегія (у неліквідних формах)	
Заощаджувальна	Мінімальна стратегія	Максимальна диверсифікація стратегій, помірна диверсифікація інструментів, помірна концентрація активних і пасивних стратегій, переважання ліквідних форм активів, акцент на збереження заощаджень в умовах інфляції та знецінення
	Стратегія запозичень	
	Стратегія готівкових заощаджень	
	Стратегія організованих вкладів	
	Стратегія надання кредитів	
	Майнова стратегія (у ліквідній формі)	
Інвестиційна	Страхова стратегія	Максимальна диверсифікація інструментів, максимальна концентрація активних стратегій, відсутність неліквідних активів, акцент на дохідні фінансові інструменти
	Соціальна стратегія	
	Майнова стратегія (у ліквідній формі)	
	Страхова стратегія	
	Стратегія цінних паперів	
Інвестиційна	Стратегія готівкових заощаджень	Максимальна диверсифікація інструментів, максимальна концентрація активних стратегій, відсутність неліквідних активів, акцент на дохідні фінансові інструменти
	Стратегія організованих вкладів	
	Соціальна стратегія	
	Майнова стратегія (у ліквідній формі)	
	Страхова стратегія	

Джерело: [4].

Аналізуючи табл. 1, варто зазначити, що поведінкова теорія в аспекті трактування мотивів та стимулів до інвестування заощаджень населення дає можливість більш повно та якісно розглянути процес активізації заощаджень населення в процесі розробки стратегії стимулювання активізації заощаджень, врахувати більше факторів не лише економічного, а й психологічного характеру.

Автор, дослідивши різноманітні підходи до класифікації заощаджень населення, пропонує класифікувати заощадження за рівнем їх участі в економічних процесах (рис. 3).

На нашу думку, пасивні заощадження – це заощадження, що здійснюються в грошовій або матеріальній формі та не беруть безпосередньої участі в економічних процесах, – готівка, ювелірні вироби, предмети розкоші тощо; умовно-активні – такі, що здійснюються в банківські інструменти, депозитні та ощадні вклади тощо; активні заощадження – це заощадження, що здійснюються у формі інвестування коштів у різноманітні фінансові інструменти або прямо шляхом внеску в капітал підприємства та фактично є прямими стимулами економічної активності.

Наведена класифікація систематизує заощадження не лише за рівнем їх участі в економічних процесах, а й відображає процес перетворення заощаджень у фінансові активи та інвестиційний ресурс для економіки.

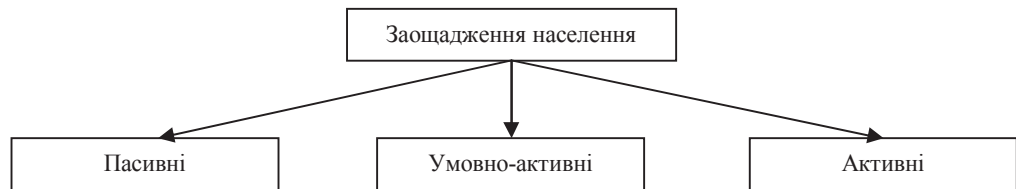

Рис. 3. Заощадження населення за рівнем участі в економічних процесах
(джерело: склав автор)

Для більш якісного аналізу рівня заощаджень у різних країнах варто розглянути дані, наведені на рис. 4, щодо схильності домогосподарств до заощадження в розвинутих країнах світу.

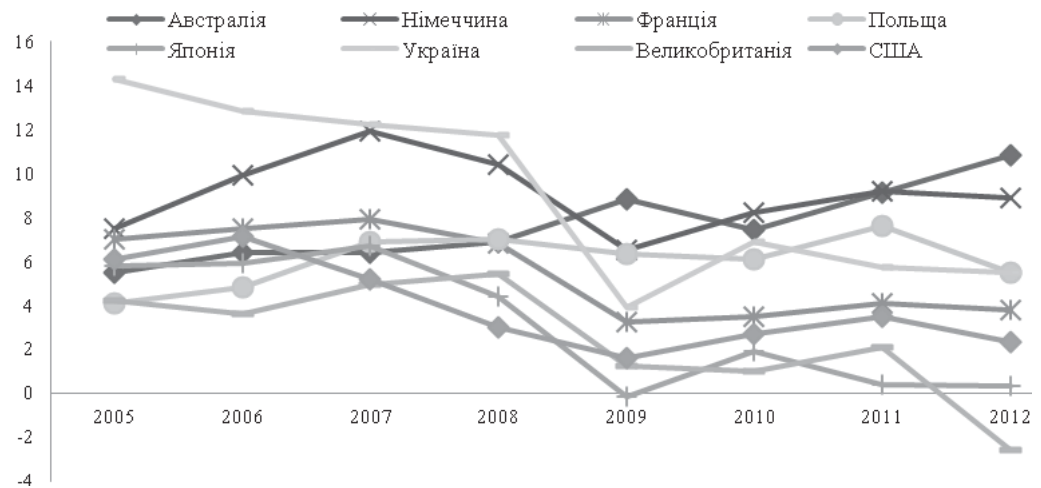

Рис. 4. Схильність до заощадження домогосподарств за періоди 1992-2012 рр., в.п.
(джерело: склав автор на підставі [7; 8])

Так, аналізуючи дані, наведені на рис. 4 можна помітити, що між рівнем схильності населення та рівнем економічного розвитку помітний взаємозв'язок. Цей факт свідчить про те, що схильність населення до заощаджень досить сильно корелює зі станом економіки та, можливо, впливає на темпи зростання ВВП шляхом впливу на обсяги фінансових ресурсів.

Основною передумовою для активізації процесу інвестування на фінансовому ринку, на наш погляд, є існування в ньому фінансових інструментів, характеристики яких повинні відповідати потребам індивідумів, тому питання розробки ефективного механізму трансформації заощаджень населення в економіку України потребує детального вивчення. Так, спрощено фінансовий механізм трансформації коштів населення в інвестиційні ресурси можна розглянути на рис. 5.

На відміну від поширених уявлень про механізм інвестиційної активізації ресурсів сектору домогосподарств, де більшість авторів зосереджують свою увагу на ролі заощаджень населення, нами запропоновано розглядати фінансовий механізм активізації інвестиційних заощаджень населення в комплексі з ефектом споживання частини доходу населенням на загальноекономічний розвиток.

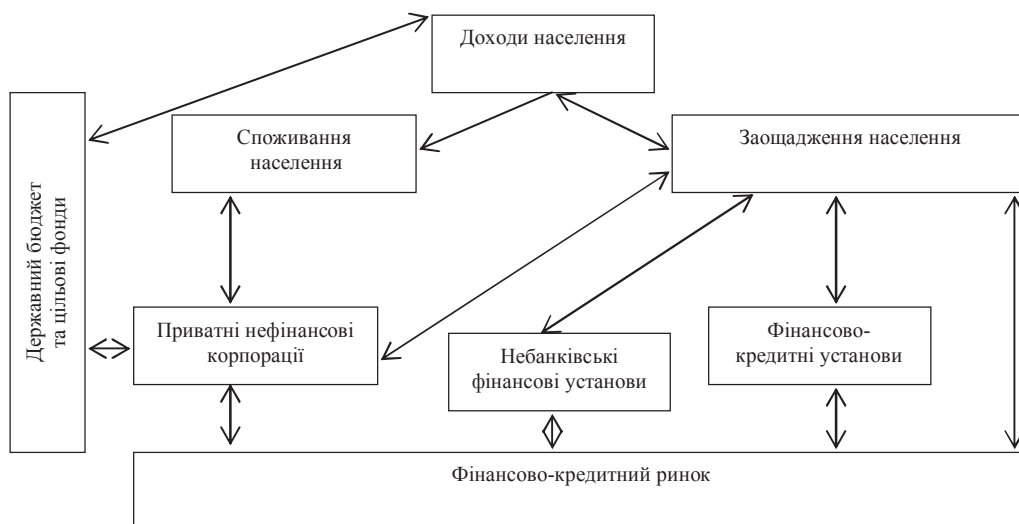

Рис. 5. Фінансовий механізм трансформації доходів та заощаджень населення
(джерело: склав автор)

Отже, розробляючи політику, спрямовану на активізацію інвестиційних заощаджень населення, потрібно звертати особливу увагу на природу заощаджень населення, мотиви їх формування та поведінкові особливості індивідів щодо вкладання коштів.

Роль заощаджень та споживання населення в економіці є визначальною, а якісний трансформаційний фінансовий механізм може бути додатковим стимулом економічного розвитку.

Бібліографічні посилання

1. Бубенов Ю. В. Особливості формування заощаджень домогосподарств / Ю. В. Бубенов // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 175–187.
2. Дучинська Н. І. Механізм активізації інвестиційного використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні / Н. І. Дучинська, В. Л. Смесова // Макроекономічні та регіональні проблеми розвитку України. – 2009. – № 3. – С. 24–36.
3. Ільченко Т. М. Основні чинники формування заощаджень населенням [Електронний ресурс] / Т. М. Ільченко // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/28.pdf
4. Кізіма Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств у сучасних умовах / Т. Кізіма // Світ фінансів. – 2009. – Вип. 2 (19). – С. 86–96.
5. Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація / О. А. Ковтун // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 280–286.
6. Панчишин С. М. Доходи і заощадження в перехідній економіці України [Електронний ресурс] / С. М. Панчишин, М. І. Савлук. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/ekonom/Economics/publish/Dohody.htm>
7. World Bank Open Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.data.worldbank.org>
8. World Economic Outlook Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/download.aspx>

Надійшла до редколегії 07.05.2015